

Akárkiságok kora

Csepeli Györggyel, Hahner Péterrel és Pető Péterrel beszélget Herskovits Eszter

P. Szűcs Julianna Kedves barátaim! Szeretettel üdvözlök mindenkit az idei első Fapados Szalon pódiumbeszélgetésén. A személyiség szerepe a történelemben téma régóta izgat bennünket, talán egykor diákként kezdtünk először ezzel a problémával találkozni. Olyan szakértőket hívtunk, akiknek mindennapi munkadarabjuk a személyiség. Üdvözlöm körünkben Csepeli György szociálpszichológust, külső-belső munkatársunkat, Hahner Péter történészt, és Pető Pétert, a 24.hu főszerkesztőjét, régi népszabadságos kollégánkat. Átadom a szót moderátorunknak.¹

50

Herskovits Eszter Lackner Zoltán beszélt arról a világtrendről, hogy mennyire személyközpontúvá és valóságshow jellegűvé válik a politika. Ez azért érdekes, mert azt gondolnánk, hogy – ellentétben a történelmi hagyományokkal, amikor valóban személyközpontú volt a politika, elég a királyokra gondolni – ma már nem kellene Napóleonok. Mégis valahogy az látszik – nézzük Trumpot vagy Orbán Viktort –, mintha egy személy köré szerveződne minden. Ha a jelenlegi aktuálpolitikai fejleményeket nézzük, egyértelmű, hogy tele van a világpolitika valóságshow-elemmel. Miért alakulhatott így?

Csepeli György Szerintem nem személyközpontú lett a politika, éppenséggel személytelenné vált, és ennek a személytelenségnek – heideggeri értelemben az akárkiságnak – a megtestesítője mindig az a figura, aki éppen valamilyen oknál fogva a központba kerül, de nem az érdemei miatt, hanem másodlagos, hatodrangú tulajdonságánál fogva kerül a figyelem középpontjába. Ezt nevezik akcideneciának. Az a benyomásom, hogy egy olyan típusú paradigmaváltáson ment át az emberiség vagy legalábbis a nyugati fele – a keleti félről nem tudok nyilatkozni, ott egészen más pszichológiai kondíciók ismereteseek –, amelyek kilúgozták a személyiséget, kilúgozták a víziót, kilúgozták az akaratot, és helyette olyan mechanizmusok veszik át az uralmat, például a közösségi média jóvoltából, amelyek tulajdonképpen a hegeli logika alapján mindenkinek biztosítanak valamifajta akaratot, de azt, ami keletkezik a végén, senki sem akarja. Erről a személytelenségről meglehetősen lehangoló a véleményem.

Hahner Péter Én azt hiszem, hogy mindig fontos volt a személyiség a történelemben. Van egy mondás, miszerint az arisztokratikus korok a személyiség szerepét hangsúlyozzák a történelemben, a demokratikus korok a tömegekéét. A mi korunk demokratikus, de az igazat megvallva, nehéz lenne Hitler

¹ A pódiumbeszélgetésre Budapesten a Szakszervezetek Háza Benczúr utcai épületében került sor 2024. április 10-én. – A szerk.

és Lenin nélkül elképzelni a 20. századot. François Furet az *Egy illúzió múltja* című kötetében fogalmaz úgy, hogy soha akkora jelentőségük nem volt a személyiségeknek, mint a 20. század első felében – mellesleg amikor a marxizmus pont azt hangoztatta, hogy nincsen semmi jelentőségük. Lenin nélkül nem maradt volna fenn a szovjet rendszer. Nem akarom Hitlert előhozni, de a történelmi hagyományok szerint Németországban sokkal logikusabb lett volna, hogyha egy Franco-típusú katonai diktatúra jön létre, visszahívják a császárt, fejlett, gazdag kulturált ország lett volna, jobboldali diktatúra, és a zsidókkal nem foglalkoztak volna, mert azokkal Franco sem foglalkozott túlzottan. Ha egy másik országra gondolok, a távoli Kubára, azt látom, hogy Castro nélkül ez az ország valószínűleg Florida, Hawaii és Puerto Rico útját járta volna. A volt spanyol gyarmaton egyre több amerikai turista jelent volna meg, jöttek volna a befektetők, a kultúra amerikanizálódott volna, és végül a kubaiak is amerikai államként végezték volna, mint például a hawaiiak. Vajon rosszul járt-e Hawaii azzal, hogy elvesztette a függetlenségét? Mert elvesztette, de szerintem elég sok mindent nyert ennek dacára. Ha nincs Fidel Castro, Kuba most egészen más úton jár. Ha Kuba nem tölti meg baloldali partizánokkal, nem támogatja a baloldali mozgalmakat egész Latin-Amerikában, akkor valószínűleg nem erősödnek fel a jobboldali diktatúrák ennek ellenhatásaként. Szóval nekem úgy tűnik, hogy a személyiség változatlanul nagyon nagy szerepet játszik a történelemben.

Csepeli Elnézést, én a jelenre vonatkozóan mondtam, hogy a mostani politika kilúgozza ezeket a személyiségeket. El tudsz képzelni egy de Gaulle-t ma? Vagy egy Churchillt? Nem Magyarországon, mert nálunk Döbrögik vannak. Olaszországban el tudsz képzelni egy Mussolinit?

Hahner Sajnos nem látok most olyan vezető személyiségeket – nem Mussolinira gondolok –, akik olyan nyomokat hagynának, mint az említett De Gaulle vagy Churchill.

Pető Péter Szerintem a nyilvánosság átalakulása a kulcs. Az említett uraknak valószínűleg már a hatalomra kerüléssel is meglenne a bajuk. Egyszerűen más eszközökkel lehet ma hatalomra kerülni. Én a személyiséget egyébként szupersztárnak fordítanám, szokták is mondani, hogy szupersztár-társadalomban élünk. Az a szupersztár – ideértve Orbán Viktort, Trumpot, Szoboszlai Dominikot, Alföldi Róbertet is –, aki az adott területen a megszerezhető figyelem aránytalanul nagy részét szerzi meg. Függetlenül attól, hogy valójában mennyivel nyújtanak különlegesebb teljesítményt, mint azok, akikkel versenyeznek az adott területen. Szoboszlai Dominik nem annyival jobb játékos Kerkez Milosnál a magyar válogatottban, amennyivel több figyelem jut rá a felhasználók, azaz a nézők, azaz a választók részéről a nyilvánosságban. A szupersztár akkora figyelmet von magához, hogy nagyon nehéz vele versenyezni. A figyelemgazdaság azon alapul, hogy mindannyiunknak ugyanannyi figyelmünk van, X percünk, X óránk egy adott napon, amit képesek va-

gyunk arra fordítani, hogy politikával foglalkozzunk, olvassunk, szórakozzunk, és ugyanezt az X percet akarja megszerezni a Fidesz véleményvezéreitől egészen a Netflixen át a *24.hu* című újságig mindenki. Az éles versenyben a szupersztárok egyre erősebbek, így egyre több figyelmet szereznek, miközben egyre kevésbé van esélyük a szupersztárokon túl eső, születő és egyébként kisebb figyelmet kapó politikai szereplőknek. A kérdés az, hogy a friss belépőknek a valóságshow mennyit tud segíteni ahhoz, hogy a csúcsra löje őket. Valójában nem a tartalommal, hanem a szupersztár státuszának a megszerzésével kezdődnek a projektek. Innen, a nyilvánosság oldaláról nézve még disztópikusabb képet látok.

52

Hahner Nem volt ez mindig így? Franklin Delano Roosevelt fantasztikusan kezelte a korszak médiáját, a rádiót. Amikor a „Fireside chats”, a tűzhely melletti beszédeit elmondta a rádióban, kiürültek az utcák. Egyesek kirakták a rádiót az ablakokba, és mindenki az elnökre figyelt. Szupersztár volt már ő is. Kennedy a televíziót hódította meg, miközben a mai történészek azt mondják, hogy Kennedy teljesítménye nagyon csekély volt, és igazából fogalmuk sincs róla, bárkinek miért kellett őt megölni. Valószínűleg senkinek semmi oka nem volt rá. De olyan jól nézett ki a televízióban, hogy szupersztár lett. Lehet, hogy ez lett a veszte.

Pető Ott van aztán az is, hogy magunkat is manipuláljuk. Ma a fiatalok, pontosabban a Z meg majd a következő generáció tagjai úgy nőnek fel, hogy már a saját maguk-

ról készült képeket is manipulálják. Szűrőket tesznek az Instagram-képeikre, megváltoztatják a saját kinézetüket, az önmanipuláció is a szocializáció része lett. Korábban is megvolt az, hogy a szupersztárok uralták a nyilvánosságot, de ma egy teljesen másfajta nyilvánosságszerkezetben történik meg ugyanaz a folyamat.

Hahner Napóleonnak olyan jó érzéke volt a propagandához, hogy amikor megkérdezték tőle 1804-ben, hogy hát magát most a francia szenátus császárrá választotta, a francia nép meg is szavazta, minek ide a pápa és a koronázás, azt mondta, hogy kell valami a festőknek is. Mit nézünk most a Louvre-ban? Napóleon koronázását. A show mindig része volt a közéletnek a modern világban, de már a középkorban is.

Csepeli Érdekes kérdés, hogy Napóleon mit kezdett volna a Facebookkal! De meg lettem szólítva mint szociálpszichológus. Arra hívnám föl a figyelmet, hogy amikor személyiségről beszélünk, akkor mindenki a saját személyiségére gondol, vagy a szomszédjára vagy a feleségének a személyiségére, tehát van egy köznapi személyiségmintánk, amelyet alkalmazunk egymásra vonatkozóan, de akkor, amikor valakit a sors kegye vagy átka politikai szerepbe helyez, egészen mások a viszonyok. Tehát az a fajta személyiség, amire gondolunk –tankönyvekből megpróbáljuk megtanulni –, radikálisan megváltozik. Ez a probléma a politikával is. Nagyon erősnek tűnik a kontinuitás az ókortól kezdve mind a mai napig. Az, aki politikai pozícióba kerül, akár akarja, akár

nem, valamilyen módon szembesül azzal a fantasztikus dilemmával, amit Carl Schmitt fogalmazott meg, hogy ölhetsz. Ölni persze mindenki tud, de általában, aki megöl egy másikat, azt úgy hívják, hogy rabló, vagy úgy hívják, hogy gyilkos. A politikus esetében maximum utólag mondják ki, feltéve, ha eljut Hágáig. Ölhét tehát kedvére, és mindez nem azt jelenti, hogy ténylegesen öl is, csak maga a lehetőség – mondja Carl Schmitt – mélységesen megváltoztatja az embert belülről, és ez az, amit mi, akik nem vagyunk ebben a pozícióban, igazán soha nem tudunk megérteni. Tehát amikor a politikus személyiségéről beszélünk, akkor ezt a szinte démoni szempontot figyelembe kell vennünk, és utána azt is meg kell nézni, hogy az illető személy a démoni potenciállal, amit fölszabadít a pozíciója, hogyan tud gazdálkodni. Van, aki a többiek előnyére, s van, aki a többiek hátrányára gazdálkodik. Nyilvánvalóan van, aki mindkettőt műveli. Napóleon nagyon jó példa, mert ő legalább annyit jót tett, mint amennyi rosszat, de még Hitler esetében is föl lehet vetni azt a problémát, hogy akarata révén lett autópálya, Volkswagen, olimpiai stadion, de nélküle nem lett volna holokauszt. Pszichológiailag nézve ezt nem lehet köznapi pszichológiai ésszel felfogni.

Hahner John Emerich Edward Dalberg-Acton angol történész mondta: „A hatalom megront, a teljes hatalom teljesen megront.”

Herskovits Akkor beszéljünk egy kicsit erről a bizonyos kilúgozódásról, amit Csepeli György említett. Ha megnézzük a magyar történel-

met, azt látjuk, hogy a 19. században voltak szép történelmi pillanataink, Deák Ferenc, Széchenyi István révén voltak jeles történelmi személyiségeink, aztán nyilván voltak lejtmenetek is, de ha megnézzük azt, hogy hol áll Orbán Viktor ehhez képest, akkor itt nemcsak kilúgozódást látunk, hanem erős visszalépést, pláne a 19. századhoz képest. De hogyha megnézzük Lincolnt és Trumpot, akkor is valami teljesen hasonlót látunk.

Csepeli Ez a regresszióval függ össze. Orbán Viktor esetében ez egy külön tanulmányt igényelne. Jelenleg őt már egy ChatGPT-vel tökéletesen helyettesíteni lehetne. Azok a szavak nem az ő szavai, azokat egy gép állítja elő, és utána sajnos azt kell mondjam, hogy a hívei hasonló szinten ezeket a szavakat percipiálják, tehát gép beszél a gépeknek. A ChatGPT helyettesíti a politikai beszédet. Hol van ez a vér és könnytől, amit Churchill ígért? Sehol. Ilyen értelemben a nivócsökkenés sajnos megállíthatatlan.

Hahner Ha Lincolnt Trumppal hasonlítjuk össze, akkor a három legnagyobb amerikai elnök közül az egyikkel mérjük össze, de hogyha mondjuk Rutherford B. Hayesről vagy John Quincy Adamsról esik szó, akikről mindenki megfeledkezett, akkor azért nem mondhatjuk, hogy a múltban csak nagy elnökök voltak, ma pedig csak csekélyek vannak. A múltban is voltak jelentéktelenek.

Csepeli Nem állítottam, hogy csak nagy elnökök voltak, de ma nincs senki a szintéren, akire azt lehet mondani, hogy nagy.

Hahner Voltak olyan korszakok, amikor egymást követték a közép-szerűek.

Herskovits Most akkor mi következik? Tényleg elindultunk afelé, hogy megyünk visszafelé az időben, és egyre nívótlanabb szereplők jönnek egyre kevésbé modern felfogással?

Pető Vitatkoznék azzal, hogy Orbán Viktort egyszerű ChatGPT-klónnak könyveljük el. A mindennapos propaganda retorikai készletére ez igaz lehet, de azt, hogy hogyan kell kommunikálni, hogyan szerezd meg azokat a paneleket, amelyeket alkalmazni kell az egyes beszédekben, és végül hogyan juttatják el a választókhhoz, az is fontos. Valójában kell lennie olyan képességnek, amivel valaki képes egy ilyen rendszert, nevezük bárhogy, ilyen hosszasan fönntartani. Kell lenniük olyan hatalmpolitikai képességeknek, amelyekkel egyensúlyban tartja a kényes viszonyokat és kiépíti az autokratikus hatalmat egy korábban demokratikus rendszeren belül. Valamilyen típusú hatalmpolitikai extrák kellene a többihez képest, hiszen nem a többiek csinálták meg, hanem ő. A lejtmenetben egyetértek. Ahogy megérkezik a mesterséges intelligencia, utána kontrollálhatatlanul és sokkal radikálisabban romlik el minden. Most csak pár példát mondok. Vannak az úgynevezett deep fake videók, amelyek lényegében már a mi arcunkat, képpünket, testünket képesek lesznek úgy megalkotni, hogy élő ember nem tudja megkülönböztetni, hogy az valóságos videó vagy az MI eszközeivel készített tartalom. Ha ilyenekkel

elárasztják a nyilvánosságot, annak beláthatatlanok lesznek a következményei. Akiket elárasztanak ilyen tartalmakkal, nem tudják majd, mit hogyan kell ellenőrizni, nincs rá idejük, hogy gyanakodjanak, mert dolgoznak, és nem tudnak ezzel foglalkozni. Olyan bizalmatlansági viszonyok állíthatók elő, amelyekkel szemben a demokratikus politikai rendszereknek semmiféle esélyük nincs. Akik birtokolják a hatalmat, ezeket az eszközöket és az ehhez kapcsolódó adatokat, azok fogják kontrollálni az egész társadalmat.

Csepeli Látok egyfajta reményt. Ezek a pszichológiai tényezők a politika magaslatán akkor kerülnek előtérbe, és akkor válhatnak sorsfordító, kollektív sorsfordító akarattá, amikor válság van. Tehát bármilyen tökéletesek az MI által létrehozott videók meg szövegek, a tények – ahogy Lenin mondta – makacs dolgok. Ha csőd van, és úgy hullanak az állampolgárok, mint a legyek, ha elhagyják az országot, mert már nem bírják az elnyomást, ha elégük van, akkor előbb-utóbb egy olyan hasadás megy végbe a társadalomban, amely lehetőséget ad arra, hogy valaki előlépjen, és akár nagy lesz belőle, akár nem, de az ő személye abszolút döntő szerephez juthat. Ha tehát valaki köztetek ilyen ambícióval rendelkezik, várjátok meg, míg válság lesz, és akkor előléphetek, és meg fogjátok tapasztalni, hogy a személyiség igenis befolyásolni tudja azt, ami körülöttünk van.

Pető Ha feltételezzük, hogy számít valamit a valóság. Kézenfekvő példa az infláció alakulása. A politikai racionalitás és a tapasztalat azt mon-

datja velünk, hogy az utóbbi 25 év egyik legnagyobb inflációs krízise és a gazdasági válság nyomán csökkennie kell a kormánypárt támogattságának. Nyilván van sok dimenzió, amivel most nem számolunk, van-e rajta ellenzéki nyomás, csatornázza-e valaki a dühöt, képes-e megfogalmazni a csalódottaknak a problémáit, oké, de ezzel együtt kellene, hogy legyen egy természetes fogyás, hiszen az a mindennapi tapasztalat, hogy rosszabbul élek, mint tegnap, hiszen nem tudom megvásárolni, amit előző nap meg tudtam venni. Ha így lenne, számítana a valóság a politikai versenyben, de látjuk, hogy a fikció átvette vagy átveszi a valóság szerepét a politikában, és emiatt van az, hogy nincs szükség nagy politikusokra, csak nagy nyilvánosságra vagy nagy valóságshow-szereplőkre, mert sokkal kevesebb a tétje a valóságnak. Tehát ha ők mondják el, mi a valóságod, az már lehet fikció, és akkor mindegy, hogy mennyi az infláció, hány áldozata van a koronavírusnak, és sorolhatnánk azokat a klasszikus válságtüneteket, amelyek egyébként normál esetben a politikai pártok támogattságának a zuhanásához szoktak vezetni. Egyébként a Marvel-filmek sikere is ugyanezt üzeni, manapság a mozik ezekkel a receptre készülő superhősfilmekkel vannak tele. Nincs bennük egyedi, nincs kockázat, nincs már kaland, tudjuk, mi lesz a vége, tudjuk, ki a főhős, tudjuk, ki fog nyerni, a néző mégis azt várja, hogy a mélyen antidemokratikus zsánerű filmekben a superhős győzzön.

Hahner A jövő szempontjából én semmilyen jóslatot nem tennék,

mert életem legnagyobb fordulatát, a kommunizmus bukását senki sem jóslta meg, mégis bekövetkezett. A legzseniálisabb gondolkodók vázolták fel a jövőt az ókori görögöktől Toynbeen keresztül akárkiig, egy sem jött be, úgyhogy én óvatos lennék határozott megállapításokat tenni, hogy a jövő milyen lesz. Ha ilyen sötétben látjuk, akkor bízom benne, hogy jobb lesz egy fokkal, hiszen a legsötétebb jóslatok sem válnak be mindig.

Herskovits *Akkor ugorjunk oda, hogy az Ipsos nemrég végzett egy nemzetközi felmérést, és az jött ki, hogy a magyarok erős vezetőre vágnak, méghozzá azzal a populista mázzal, hogy majd elveszi a gazdagoktól a vagyonukat, és odaadja a szegényeknek. Ez már a kilúgozódás, vagy ez egy sajátos magyar út, magyar mentalitás? Ehhez a trendhez kapcsolódik Oroszország, ahol sok felmérés eredménye, hogy Putyin például ma népszerűbb a történelmi figurák közül, mint Gorbacsov.*

Hahner Ez tényleg eléggé ijesztő.

Herskovits *Nagyon-nagyon ijesztő. A saját problémánk ez, vagy világtendencia? A jelek szerint a társadalmak mégiscsak erős emberre és erős központi hatalomra vágnak.*

Csepeli Szociálpszichológiai szempontból ebben semmi rejtély nincsen. A tekintélyelvűség és a tekintélyelvű személyiség óhatatlanul magához hasonló mintákat részesít előnyben. Az erős vezető iránti igény – ezt meg tudom erősíteni egy nemrég végzett felmérés alapján – 70 százalék a mai magyar társadalomban. Ez persze

nem azt jelenti, hogy ettől a vezető-től azt várják, hogy majd itt egyenletesen el lesznek osztva a javak. Itt pusztán csak az a fajta szorongás fejeződik ki, ami szerintem indokolt, mert hát azért valljuk be, hogy a világ és azon belül az az ország is, ahol élünk, nem a bizonyosság világa. Elszabadultak a bizonytalanságok, erősödtek a legkülönbözőbb szorongást jelentő tényezők, és ilyenkor teljesen meg lehet érteni, hogy igény van arra, hogy valaki mondja meg, mi van előre, mi van hátra. Én inkább ezt érzem, ezt a fajta kiszolgáltatottságot a világ bizonytalanságaival szemben, amely lélektanilag előhívja az erős vezető iránti vágyat. És az erős vezető általában véve ilyenkor meg is szokott jelenni.

Hahner Ki akar gyenge vezető? Ha megkérdeznék, akkor mindannyian valamilyen célból, valamilyen cél elérésére egy erős személyiséget szeretnénk, ami nem azt jelenti, hogy diktatúrát vagy elnyomást szeretnénk, de hát azért egy gyenge embert juttassunk hatalomhoz? Furcsa ez a kérdésfeltevés, hogy erős vagy gyenge vezetőt szeretnek-e az emberek. Most akkor a gyengére szavaznak?

Csepeli A rendszernek kell erősnek lenni, és egy erős rendszer elvisel gyenge vezetőket, ez a dolog lényege. Egy működő demokráciában. Svájcban soha senkinek eszébe nem jut, hogy a miniszterelnöknek izompacsirtának kéne lennie, és meg kéne mondania, hogy svájciak, üzsgyi, utánam.

Hahner Speciális példa.

Csepeli Miért? Svájc úgy működik, mint egy óra.

Hahner Azért nem jó példa, mert a kora középkortól kezdve annyira demokratikusan szerveződött az a sok kis kanton, az önkormányzatok...

Csepeli Az elvben igazam van. Nem arról van szó, hogy itt mindig, minden társadalomban csak az erősek juthatnak pozícióhoz. Nem Rómában élünk, ahol a császárokat sokszor két vagy három hónapra választották. Érzésem szerint egy demokrácia nem kellene, hogy ezt a fajta tekintélyelvű potenciált kihasználja és kizsákmányolja, amit az emberek táplálnak magukban.

Pető A kortárs politika egyébként a szorongásmenedzsmentet is elvégzi. Itt van a bizonytalanság kora, a migráció, Kína, Amerika, sorolhatnánk a globális szorongásokat is, amelyek az emberiséget mozgatják. A vezetők elvégzik a szorongásmenedzsmentet is, amikor a politikai krédójuk szempontjából ideális problémákat nagyítják fel, lásd a migráció ügyét. Ezek után képesek kezelni, és akkor vágyakoznak utánuk, hiszen ők azok, akik képesek megvédeni ettől, noha ők fogalmazták meg, hogy ez a probléma, hiszen valójában, hogyha végigmentünk volna a probléma megfogalmazása és az ellenség kijelölése előtt a magyar társadalmon, valószínűleg sokkal alacsonyabb számban lett volna a migráció a megjelölt legsúlyosabb problémák között. Kimondják helyettem, hogy mitől szorongjak, mennyire szorongjak, ki az ellenfél, és mit kell vele tennem. Ezt mind-

et megmondják, és mivel csak ők mondják meg, a túloldalon nagyon nehéz ezekkel szemben bármilyen erőt is mutatni. Ki is jelölik a szorongás nagyságát, a méretet és a nevét is megnevezik, és ezekkel szemben védik meg aztán azokat, akik végül erős vezetőre vágnak ezekkel a kijelölt szorongásokkal szemben.

Hahner A háború után Franciaországban nagyon hiányzott a hatalomból a monarchikus elem, amire a francia hagyományok szerint úgy tűnik, hogy szükség van. Sokkal könnyebb tisztelni, szeretni, becsülni vagy gyűlölni azt az államfőt, akinek tényleges hatalma van, mint egy testületet de Gaulle '58-ban megváltoztatta az alkotmányt, jelentős személyiségek bukkantak föl a francia politikában, és szilárdabbá vált attól a politikai rendszer, hogy a demokratikus és az arisztokratikus elem mellett monarchikus elem is van, az erős államfő. Ahogy az Egyesült Államok alkotmánya is azért maradt fenn ilyen sokáig, mert tartalmaz demokratikus, arisztokratikus és monarchikus elemet. Tehát az erős vezetőnek helye lehet egy politikai rendszerben. Svájc nagyon jó ellenpélda, de nem nagyon tudnék még egy ilyet találni.

Csepeli Nem azt mondom, hogy most direkt pályázat útján keressük a kripliket ahhoz, hogy miniszterelnökök vagy elnökök legyenek. Amit te rendszerként felvázoltál, azt már Arisztotelész megtette, politeának nevezi, melynek az az erénye, hogy a három elem, a monarchikus, az arisztokratikus és a demokratikus egymást ellenőrzi, és mindegyikben

vannak erős emberek természetesen...

Hahner Amerikában is a legnépszerűtlenebb elnök az volt, aki a legjobban visszafogta magát, Jimmy Carter.

Herskovits *Akkor beszéljünk Orbán Viktorról...*

Hahner Azt hittem, történelemtől fogunk beszélgetni. A politikai vezetőket inkább hosszú távon tudjuk igazságosan megítélni, nem?

Herskovits *Meghatározó személyiség, pályáját végigkísérték a társadalom fejletlenségének és az erős vezetőre vágyásnak az összefüggései. A Mozgó Világ február–márciusi dupla számában lehet olvasni Flekk Zoltán írását arról, hogy milyen történelmi hagyományai vannak nálunk az állampolgári passzivitásnak. Elkerülhetetlen magyar sors, hogy nekünk mindig ilyen vezetők kellenek és valahogy mindig kilyukadunk ide? Vagy ez a világtrend?*

Pető Bármit is gondolunk a rendszerről, látjuk, hogy társadalmi többség van mögötte. És persze lehet érvelni a választási rendszer ilyen-olyan tulajdonságával, de a NER-szavazók száma magában mindig több volt, mint amennyi a fő ellenfelének. Tehát ebben az értelemben nem volt olyan választás, amit elvesztett volna akármelyik választási rendszerben. Ha a saját értékvilágomból szeretném leírni, akkor könnyen le tudom írni, nyilván, hogy mi a morális meggyőződésem vagy az ítéletem arról, amit Orbán csinál, vagy ahogy alakítja a politikai rendszert,

ám összességében, egy lépéssel távolabbról szerintem ez bonyolultabb probléma. Obama önéletrajzában olvastam – ő is erős vezető volt egyébként –, hogy volt egy tanácsadója, aki különböző külpolitikai ügyekben adott neki tanácsokat. Olykor-olykor berontott hozzá, és állandóan ledorongolta a különböző ügyeket. Nem tudom, miért találkozik Erdoğannal, hiszen közben Erdoğanék ezt meg ezt tették. Obama azt mondta, hogy a realiak határozzák meg a politikájukat, tehát valójában a hatalomban nem tudnak idealisták lenni, nem lehetséges az eszmék maradéktalan érvényesítése. De szüksége volt erre a tanácsadóra, hogy az idealizmusnak legalább a hangja bemenjen a fejébe, mikor döntéseket hoz.

Csepeli A személyiség abban a pillanatban válik determinánssá egy politikus esetében, amikor megtapasztalja, hogy tudja érvényesíteni az akaratát, mert talál magának partnereket, és ezzel létrehoz egy olyan pszichológiai környezetet, amely pszichológiai környezet aztán visszatükrözi az ő akaratát, és ilyen szempontból nem mindenki van meg az az erő, hogy ezt a fajta akaratot kifejlessze. Medgyessy Pétert volt szerencsém személyesen ismereni, dolgoztam is vele, ő ennek pontosan az ellentípusa volt, abszolút nem akart semmit. Gyurcsány meg akart valamit, de neki meg a környezete volt olyan, amely eltérítette az akaratától. Obama valószínűleg idealista volt, de én úgy látom, hogy nem az ideálok azok, amelyek a döntéseket befolyásolják, hanem a környezeted és a környezeted által hozzád közvetített társadalmi elvárások. Orbánnak van egy hatodik

érzéke, mint a kutyáknak, amelyek meghallanak olyan hangokat, amiket mi nem hallunk. Ebben tényleg piacvezető.

Hahner Magyarország történetét egyébként mindig sötét színekben vázoljuk fel. Pedig ha végiggondoljuk, az ország az Árpád-korban kelet-európai nagyhatalom volt, Mátyás király idejében is nagyhatalom volt, utána egész szépen át tudta vészelné azt az oszmán uralmat és azokat a háborúkat, amelyekbe más országok belerokkantak. Hihetetlen szerencséje volt Magyarországnak, hogy a 17. század végén le tudta mondatni az Oszmán Birodalmat egy ilyen nagy területről. Az Oszmán Birodalom ezután csak száz évvel később mondott le egy hasonlóan nagy területről, a Krími Kánságról, de ahhoz Nagy Katalin kellett és az Orosz Birodalom. Magyarország szerencsés volt. A Rákóczi-szabadságharc után jött kétszáz év reformkor. Katus László, az általam roppant tisztelt egykori történész kolléga nevezte az 1700–1800-as éveket hosszú reformkorszaknak. Magyarország fölzárkózott, és végül a 20. században atomfizikusokat küldött az Egyesült Államokba, és így tovább. A szovjet táboron belül a legvidámabb barakk voltunk. Tehát elő lehet adni Magyarország történetét úgy is, hogy általában sikerült átvészelné a nehéz korszakokat, és mindig sikerült talpra állni. Bízom benne, hogy a jövőben is megőrizzük ezt a képességünket.

***Herskovits** Miért kell mindig azt bizonygatnunk, hogy voltak szép pillanataink...*

Hahner Ennek Mohács óta meg-

van a hagyománya: „Bűneink miatt gyúlt harag kebledben”... A katolikusok szerint a reformátusok miatt jött a mohácsi vész. A reformátusok szerint a katolikusok miatt, a kurucok szerint a labancok miatt, és így tovább. A maga korában általában nem kedvelt Mátyás királyt a 16. században egekbe emelték és dicsőítették. Mindig a múlt az, ami fényes, ami dicsőségesebb. A római történetírók szerint az ókori germánok az erkölcsi tisztaság szimbólumai voltak. Ami régi és távoli tőlünk, az mindig csodálatos és fantasztikus. A marxista történetírás pedig az osztályharcra alapozva belénk sulykolta azt, hogy mindig elnyomták a szegény dolgozó népet, a Horthy-rendszer pedig vagy feudális, vagy fasiszta, de nagyon sötétre kell festeni, és így tovább. Jó lenne ezen túllépni végre. Egyik könyvemben arról írtam, hogy az 1600-as évek végén Magyarországra szerencsesorozat zúdult. XIV. Lajos ráijesztett a német fejedelmekre, ezért a legjobb harcosok és akcióhősök eljöttek Magyarországra Badeni Lajostól kezdve Savoyai Jenőig és Lotharingiai Károlyig. Akkor kötötték meg angol közvetítéssel a békét az oszmánokkal, mielőtt kitört a spanyol örökösödési háború. Ha már kitört volna, már nem küldtek volna ide hadsereget a Habsburgok. A Rákóczi-szabadságharc nem bukkott el, amit el akart érni, elérte, csak a vezetők szűk köre külföldre távozott. Károlyi Sándort a kortársak nagyra becsülték, nagy formátumú politikusnak tartották, aki békét teremtett és egyetértést. Az 1809-es győri csatát abszolút nem tekintették a harcosok gyalázatos vereségnek. Csak a reformkorban nyilvánították a legnagyobb szégyennek.

A '48-as szabadságharcot kiegyezés követte, Magyarország megint föl-emelkedhetett, és így tovább. Nem hiszem, hogy bármiféle hosszú távú, sötét árnyék nehezedne ránk.

Csepeli Most előadtad a fordított Himnuszt.

Hahner Miért is ne? Nem szebb így? Lengyelország története másból sem áll, mint öldöklő és fölösleges polgárháborúból. Lengyelország a II. világháborúban elképesztően sokat szenvedett, olvastam Norman Davies *A varsói felkelés* című kötetét, és azt mondtam, ehhez képest Magyarország olcsón megúszta a világháborút. Franciaországban milyen polgárháborúk voltak? A nagy francia forradalmat dicsőséges eseményként ünneplik. A halottak számát 200 és 300 ezer közöttire becsülik. Az amerikai polgárháborúban a halottak száma a civilekkel egymillió körül lehetett. Nem is beszélve az orosz, a vietnámi, a kínai történelemről. Ezekhez kellene hasonlítani a történelmünket, és mindjárt másképpen látnánk magunkat.

Herskovits Rendben, voltak nagyon szép korszakaink. Viszont most szerintem megrekedt állapotban vagyunk. Ha elolvassuk egy-egy Ady Endre-esszét vagy Mikszáth-novellát, azt mondjuk, hogy körülbelül ugyanott tartunk. Orbán Viktor tizennégy éves uralma után is eszébe jut az embernek ez a száz évvel ezelőtti urambátyámvilág. Ehhez válasszunk személyiséget...

Csepeli Persze, ez van, amiről beszélsz, de Ady egészen más kontextusban írta az elképesztően éles eszű

megállapításait az akkori Magyarországról. Több Magyarország van. Valóban van ez a kolbászos, futbalos ország – mi is van még? Megvan: a disznóölés! De emellett rengeteg multinacionális vállalat működik nálunk, igen sok ember dolgozik nálunk. Létezik egy posztmodern Magyarország is, amelyről nem veszünk tudomást, mert túlságosan a saját Orbán-ellenes buborékjainkban létezőnk.

Pető Helyben vagyunk, disznóvágás és foci, ez nagyon én vagyok...

Hahner Most ezzel mi a baj? Nagyon kellemes dolog egy disznóvágás szerintem.

Pető Két vb-döntőt is elvesztettünk, lehet, hogy ez is sötétre festi a történelmi tablót. Komolyra fordítva a szót: nagyon érdekes, ha megnézzük a brexit, az amerikai és a francia elnökválasztás, a török vagy a lengyel és a magyar választások választói térképét. Kísértetiesen hasonló térképeket látunk. A nagyváros, a főváros elmegy liberális, progresszív, balos irányba, és a vidékiesebb, ritkábban lakott régiókban a szintén bonyolultan leírható, mindenképpen jobbos, újnacionalista vagy újpopulista erők lépnek fel. Szinte minden országban ugyanazt látjuk. A hordozható identitású elitek nagyon nehezen férnek hozzá a lokális identitású emberek problémáihoz. Nem értenek meg, ha mondjuk salgótarjáni bányász vagyok, mert nem hordozható az identitásom, nem beszélek angolul, nem olyan a végzettségem, amit tudnék hasznosítani más országban. Ezzel szemben a pénzügyi végzettségű, angolul

beszélő, nagyvárosban lakó elitek valójában nagyon könnyen tudják hordozni az identitásukat. Mindegy, hogy Berlinben dolgoznak vagy Budapesten vagy Frankfurtban, abban az értelemben mindegy, hogy jó jövedelemhez, munkához, lakhatáshoz tudnak jutni, és a gyermekeik vagy a családjuk integrálódni tud a helyi közösségbe, ez nem okoz megoldhatatlan feladatot. Azoknak, akiknek nincsenek meg ezek a hordozható identitáshoz szükséges képességeik, csak egy esélyük van, az a hely, ahol vannak. Számukra a migráció ezért tűnik ezerszer nagyobb problémának, mint annak, aki egyébként tud kommunikálni, ismer a más kultúrákat, vallásokat, olvas angol nyelven. Ez az identitástörés az, ahol a nyugatos elitek és a helyiek ellentétpárja szembeütő mindenütt a világon. Ha megnézzük, még a problémák is szinte kísértetiesen hasonlók Franciaországban, az USA-ban és Magyarországon.

Hahner Jó, hogy fölhoztad, a migrációról nem állíthatjuk, hogy semmi gond nincs vele, és ez csak Orbán Viktor ijesztgetése. Jártam Bordeaux-ban tizenöt éve, és volt egy szabad délelőttöm, láttam a gótikus katedrális, és hirtelen egy arab városban találtam magam, nőt nem láttam az utcán, csak férfiak ültek a kávézók előtt arab öltözkében, és néztek rám, mit keres ez itt? Nem éreztem magam túlságosan jól, nem szeretném, ha Magyarországon is tapasztalnék ilyet, amitől még távol vagyunk. De maradjunk abban, hogy ez tényleges gond, a nem integrálódott rétegek nagyon nagy gondot fognak okozni Nyugat-Európában.

Csepeli Nagyon szép a kulturális sokszínűség, de el kellene ismerni, hogy az európai kultúra valamilyen módon szerencsésebb irányba fejlődött, és nemcsak kizsákmányolásból áll és rasszizmusból és férfisovinizmusból és így tovább és így tovább, hanem bizonyos olyan értékekből is, amelyeket védeni kellene, és amelyeket még nem tudtak a föltörekvő harmadik világbeli országok utolérni. És azok bizony néha még veszélyeztethetik is ezeket az értékeket.

Erre utaltam, amikor azt mondtam, van Orbánnak hatodik érzéke, ezt 2015-ben megértette, és többek között ennek is köszönhető, hogy ilyen tartós az uralma.

Herskovits Akkor a végére egy utolsó kérdés. Teljesen eltávolodtunk a történelemtől. Ha személyiségről beszélünk, ott van például Magyar Péter...

Hahner Biztos, hogy vele kell foglalkoznunk?

Csepeli Akkor már inkább Napoleon...

Hahner Számomra teljesen elleneszenves figura.

Herskovits Az a lényeg, hogy felbukkan valaki, akinek olyan kultusza lesz seperc alatt...

Pető Ha megnézzük a Magyar Péter köré szerveződő, frissen alakuló támogatottság logikáit vagy érzelmi indulatait, azok nem különböznek az Orbán Viktor mögött föltűnő támogatók és rajongók érzelmi indulataitól. Ugyanazt az erős vezetőt

keresik, csak más értékalapon azonosítják, vagy mást látnak benne, esetleg Orbán Viktorral szemben határozzák meg magukat, és így keresik a kikötőt. Nem véletlen, hogy a friss rajongók minden racionalitással szemben kötődnek új közösségükhöz. Bármilyen történik, a hűségem erősebb, mint az érkező ingerek, amelyek egyébként megingathatnának a hitemben. Az, hogy most velem lesz, vagy hogyan szerepel a pártja, mire megjelenik ez az újság vagy ez a beszélgetés, addigra már lehet, hogy az ellenkezőjét mondanánk, úgyhogy fölösleges kísérletezni.

P. Szűcs Azért engem valami mégis nyugtalanít. Nagyon örültem, hogy Hahner Péter elmondott egy ellenhimnuszt és egy magyar sikertörténetet, amellyel szemben áll egy másik történet, egy magyar algoritmus. Egyetlen példát szeretnék fölhozni. Amikor harmincvalahány évvel ezelőtt, a rendszerváltás idején nagy tüntetések voltak, mondhatnám, tele érzelmekkel, fel sem merült, hogy személyiségigény lett volna. Volt Duna-körös, falurombolás-ellenes tüntetés. Az, hogy ma vannak a tömegek, és erős az éhség a személyiség iránt, fölveti azt a kérdést, hogy mi a helyzet az intézményi hiányokkal. Harmincvalahány évvel ezelőtt, legalábbis a demokrácia ígéretében, még intézmény kellett és nem személyiség. Mi történt? Mi változott ennyire meg?

Csepeli Erodálódtak az intézmények, de valószínűleg azért tudtak olyan könnyen erodálódni, mert a rendszerváltás idején létrejött a barakcsolt alkotmány, melyben nem volt semmi olyan garancia, ami a

megváltoztatását megnehezítette volna más demokratikus országok alkotmányaival szemben. Tulajdonképpen ez volt az az ősbűn, ami olyan végtelenül könnyűvé tette 2010-ben a fülkeforradalom győzelmét, pontosabban a sikerét az intézmények leépítésében. Mert a mai intézmények eléggé nevetségesek, beleértve magát a köztársasági elnököt is, aki képes volt behazudni az országnak a képébe...

Herskovits Várjuk a hozzászólásokat.

Vásárhelyi Mária Magyar Pétert tipikus politikai válságterméknek gondolom. Az ellenzék, a kormánypárt, az elégedetlenség és a válság dobta a felszínre Magyar Pétert. Örültem a tüntetéseknek, miközben tudom, hogy az egyre szélesebb körű társadalmi elégedetlenség és a saját egzisztenciális helyzet folyamatos rosszabbodása mozgatja az embereket. Nem értek egyet azazal, hogy a Fidesz népszerűségét nem rongálja az, hogy itt mindenki egyre rosszabbul él. Igenis rongálja, el is ment a Fidesztől közel egymil-

lió. A válság termelte ki Magyar Pétert, aki rövid idő alatt el fog tűnni, de azt nem gondolom, hogy a társadalom nem érzékeli vagy nem reagál felháborodottan arra, hogy 2022 óta folyamatosan romlanak az életkörülményei.

Hahner Én irracionális módon optimista vagyok, és bízom benne, hogy minden társadalom előbb-utóbb zöld ágra tud vergődni, hogyha békén hagyják, és a háborúk nem forgatják fel a történetét.

P. Szűcs Engem a történelmi személyiségnek a szavatossága érdekelt volna ebben a közelítésben, de azért ennek ellenére elhangzottak itt olyan fontos dolgok, amelyek legalábbis arra a következtetésre indítanak, hogy valami azért előkeült a beszélgetésben. Ha más nem, akkor az, hogy a nagy emberek eltűnése kollektív élmény. Ezt felváltotta a papírszemélyiség, amely egy idő után eltűnik a színpadról, és egy olyanfajta válság keletkezik, ami mindenképpen légüres tért eredményez. Majd meglátjuk. Köszönöm szépen a beszélgetést.